

ראשית דבר

בדומה לדינים שבין אדם לחברו שתועלתם היא פשוטה וברורה, כן הם הימים - שאנו קוראים להם "טובים", שטעמם - המוצג בתורה בהרחבה, הוא שכלי לחלוטין. יתרה מכך, בניגוד להרבה מצוות שתוכנם לא התפרש כלל, התורה מסרה לנו טעמים שונים כדי לנמק את הימים שנצטוונו על שבייתם.

בעשרת הדיברות הראשונים, חובת שביית השבת היא "כי ששית ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בהם וינח ביום השביעי על כן ברח ה' את יום השבת ויקדשהו" (שמות כ, יא), ואילו בעשרת הדיברות המופיעים במשנה תורה, טעם הדבר הוא "וזכרת כי עבד ה' את ה' אלהיך ויצאך מצרים ויצאך ה' אלהיך ממש ביד חזקה וברזע נטויה על כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת" (דברים ה, טו).

בנוגע לפסח, מלבד המאורע של יציאת מצרים, התורה מדגישה שוב ושוב שהיציאה היתה בחודש האביב כפי - "היום אתם יצאים בחדש האביב" (שמות יג, ד), "את חג המצות תשמור שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך למועד חדש האביב כי בחדש האביב יצאת ממצרים" (שמות לד, יח), "שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' אלהיך כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה" (דברים טז, א).

"חג שבועות" (דברים טז, י) ידוע כ"זמן מתן תורתנו", אולם בתורה מדובר גם על "יום הביכורים" (במדבר כח, כו) על שם הבאת "בכורי קציר חטים" (שמות לד, יח), וכן על "חג הקציר" (שמות כג, טז).

סוכות הוא "חג האסיף" (שמות לד, יח) שחל - "באספקכם את תבואת הארץ" (ויקרא כג, לט), אלא שבנוסף, הוזכר שהישיבה בסוכה היא "למען ידעו דרתיכם כי בספות הושבתני את בני ישראל ביהודים" (שם שם, מג).

מכאן הרושם שבמהותם, החגים בישראל אינם שונים מאלו שאומות העולם חוגגות מאז ומתמיד. גם הן עשו "יום טוב" בימי חילוף העונות, וכן הוא בנוגע לשלבים השונים במחזור החקלאי שנעשו אצלן למאורע דתי וימי הילולה. לכן לדעת הרמב"ם, חג הסוכות, מטרתו - לזכור את מצבם האומלל של בני ישראל שישבו בסוכות כדרך שוכני המדברות והיערות "למען ידעו דרתיכם", ולתת שבח והודאה למקום על שעברנו מזה לשכון במיטב המקומות שבעולם. אלא שימים אלו נקבעו בזמן אסיפת התבואה דווקא, כלומר - בעת שהאדם פנוי ונח מן העבודות ההכרחיות. וכבר הזכיר אריסטו - מבהיר הרמב"ם, "כי כך היה הדבר המפורסם בעמים מקדם אצלם, אמר בלשון זה: הזבחים לפנים וההתקלויות היו נעשים אחר אסיפת התבואות כאלו הן קרבנות בגלל הרווחה". ובאופן כללי, "ימים טובים הם כולם לשמחות ולהתקלויות הגורמים הנאה שהיא הכרחית לאדם על הרוב,

והם גם מועילים בהתקרבויות הדרושות להיות בין בני אדם בקבוצים המדיניים². ולמרות שהיא איננה טבעית, עם כל זה "התורה מתדמה לטבע תמיד ומשלימה את הדברים הטבעיים מבחינה מסוימת", שזאת סיבה שפסח וסוכות נקבעו לשבעת ימים. והיינו ש"מחזור שבעת ימים הוא מחזור ממוצע בין היום הטבעי והחודש הירחי, וכבר ידעת כי יש למחזור הזה מבוא גדול בעניינים הטבעיים"³.

בהתאם, שני הטעמים שניתנו לשבת מגלים לנו שני רבדים שונים בכך שתכליתה היא, הן - להשריש בנו את ההשקפה הנכונה של חידוש העולם ["כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ"], והן - לפרסם את הערך שיש במנוחה ["וַיְצַחֲרֵהָ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם"], "ונעשו שביעית חיי כל אחד בעונג ומנוחה מן העמל והיגע אשר לא ינצל מהן קטן ולא גדול"⁴. וודאי שנימוקים אלו מהווים את ההבנה הפשוטה ביותר של הנושאים הללו, הסברים המבליטים את ההיבטים האוניברסליים של השבת והחגים. אולם ברור שגנוז בהם עומק בתוך עומק, וכפי שהבהיר זאת הרשב"א בדיוקנות רבה:

ואף המצוות שיראה מפשוטי הטעמים שנתנה בהם התורה, שהטעמים ההם הם תכלית הכוונה בהם, אינה תכלית, אלא הטעם ההוא אמת אך הוא כנקודה מתועלותיה ומכוונותיה, והדברים הנעלמים הרמוזים בתוכה לאשר חננם השם יתברך אין להם תכלה. והוא שאמר דוד (תהלים קיט, צו) "לְכָל תַּכְלָה רָאִיתִי קֶזֶץ רְחֵבָה מִצְּוֹתָיִךָ מְאֹד".

(...) והנה מצוות השבת שנתפרש בתורה טעמה "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ", ונראה כי תכלית הכוונה במצווה זו, זה לא זולת זה, כמו שביאר בסוף המקרא "עַל כֵּן צִוְּיָהּ אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת", עם כל זה - יש בעניין השבת סוד נשגב מאוד⁵.

הרשב"א סתם ולא פירש מהו ה"סוד נשגב מאוד" בעניין השבת, אולם סביר להניח שכוונתו לגמרא הקובעת ששבת היא מעין העולם הבא⁶ מצד עצם קדושתה⁷, וכן פירשו ז"ל שהכתוב (תהלים צב, א) "מִזְמֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת" הינו "מזמור שיר לעתיד לבוא ליום שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים"⁸. הוראה זו מעידה שראו בשבת אור מעולם הנצח, ובמידה שהיא באה אך ורק להשריש בתודעתנו את האמונה בחידוש העולם ואת חשיבות העונג והמנוחה מן העמל והיגיעה, מה לשבת עם העולם הבא?

2 שם.

3 שם; ועיין ח"ב פרק מ.

4 שם; ועיין ח"ב פרק לא.

5 תשובות הרשב"א ח"א תשובה צד.

6 ברכות נו ב.

7 ילקוט שמעוני שמות, פרק לא רמוז שצ.

8 תמיד פרק ו משנה ד; אבות דרבי נתן, פרק ראשון; סנהדרין צז א.

וכן הוא בנוגע לימים הטובים, כפי המפורט בספר השל"ה:

כל תוספות הקדושות בסוד המוספים רומזות על העתיד.

ראש חודש כתיב (שמות יב, ב) "הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם", ישראל מונין ללבנה. (...) אמנם לעתיד אור חדש על ציון תאיר, ויהיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה וגו', זהו סוד מוסף ראש חודש.

וסוד מוסף שבת הוא עולם שכולו שבת.

וסוד פסח, בפסח נגאלו ישראל ובפסח עתידים ליגאל כדכתיב (מיכה ז, טו) "כִּי־יָמֵי צְאֻתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶרְאֶנּוּ נִפְלְאוֹת"⁹, ויהיה תוספות רוח הקודש. ושבועות שהוא זמן מתן תורה, יהיה לעתיד תוספות ידיעה בברית חדשה, ומלאה הארץ דעה. וסוכות שהן לצל, נשב בצל שדי.

וראש השנה שעליו אומרים זה היום תחילת מעשיך שהוא חידוש הבריאה, זה יהיה לעתיד כי אז תתחדש הבריאה, ותחזור לכוונה שהיתה תכלית הבריאה, ואז ישמח ה' במעשיו. ויום כפורים כי לעתיד יכופר עוון, ויבוקש עוון ולא ימצא, כמו שנאמר (ירמיה נ, כ) "כִּי אֶסְלַח לְאִשְׁרֵי אֲשָׁאֵר". ולעתיד אלה הם מועדי¹⁰.

בפרקים הבאים, יתבאר שלא הרי זה כהרי זה, ולכל אחד מהימים הטובים הללו תוכן משלו. אולם ברור שהנקודה המשותפת להם היא שכולם כאחד משקפים פן של אחרית הימים, מכאן השאלה. הלא במה שנוגע למועדים בכלל ולשבת בפרט, התורה מסרה טעמים ברורים ונימוקים שכליים לחלוטין, ומה אם כן הכריח את חז"ל לקבוע ששבת היא אחד משישים לעולם הבא¹¹, דבר שאין לו זכר במקרא? על סמך מה ניתן להכריע שהטעמים שניתנו בתורה אודות שבת הם רק "כנקודה מתועלתיה ומכוונותיה", בעוד שעיקר תכליתה היא נעלמת "סוד נשגב מאוד"?

זאת ועוד.

קשה לעמוד על חוט השני העובר בין כל הימים הטובים שבישראל היות שבהשקפה ראשונה, לכל מועד תוכן משלו. נכון שחג השבועות בא כהמשכו של חג הפסח, אולם מעבר לזה, לא ברור מקומו של חג הסוכות במעגל הזמן, שלא לדבר על הימים הנקראים "נוראים" הנראים כמנותקים לחלוטין מיתר הימים הטובים. ובנוגע לחנוכה ופורים, מתחזק עוד יותר הרושם שמציאותם נובעת אך ורק מנסיבות מקריות בבחינת "מעשה שהיה כך היה", ותו לא.

לכן בחיבור הנוכחי, השתדלנו בעזהש"ת לברר, עד כמה שידינו משגת, שבהתאם לדברי חז"ל שהעמיקו בעניין זה מתוך דרישה וחקירה בתורה שבכתב, כל הימים הטובים בישראל בלי יוצא מן הכלל באים לבטא פן ייחודי של קץ הימים. וממילא באותה מידה

9 לפי שמות רבה, פרשה טו פסקה יא.

10 של"ה ספר במדבר דברים, פרשת פנחס תורה אור (א).

11 ברכות נז ב.

ניתן להעמיד שלכל אחד מהימים הללו צד משותף כך שכולם יחד יוצרים קו המנווט את מעגל הזמן לתכליתו המבוקשת כפי שזאת נקבעה בראשית מחשבת הבריאה.

או כלשונו של הכתוב (קהלת א, ז):

”כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם וְהַיָּם אֵינָנוּ מְלֵא אֶל מְקוֹם שֶׁהַנְּחָלִים הַלְכִים שָׁם הֵם שָׁבִים לְלֶכֶת”.